

STRITARJEVI LITERARNOKRITIČNI POGLEDI V PRAKSI

0 Stritarjeve literarnoestetske nazore je literarna veda doslej že podrobneje razčlenila in jih tudi ovrednotila (prim. J. Pogačnik, Stritarjev literarni nazor, Lj. 1963). O tem ne bi razpravljaj, pač pa bi se dotaknil njegovih literarnokritičnih posegov v tekočo slovstveno (knjižno) produkcijo. Za takšno delo si je Stritar ustvaril ustrezne možnosti (žal jih ni dovolj izkoristil) s tem, da je izdajal slovstveno glasilo Zvon, ki mu je krojil podobo po svojem preudarku in prepričanju o potrebah slovenskih bralcev. Večji del njegovega literarnokritičnega pisanja sodi prav v ta čas, zato bom podrobneje obravnaval obdobje 1869–1880.

1 Po znamenitem eseju o Prešernu v Klasju (1866), ki ga je Levstik označil za »epoho v našem slovstvu« (Levstikovo ZD XI, 74), je Stritar svoje literarnokritične sestavke objavljaj v Slovenskem glasniku in Zvonu 1870, 1876–1880. Že v začetnih kritičnih sporočilih o slovenski književnosti so se pokazale nekatere pglavitne kritikove značilnosti, pri čemer imam v mislih zlasti: 1. temeljito poznavanje domače in evropske literature, 2. nagnjenje k vzgojni naravnosti kritičnega razpravljanja, 3. nihanje med načelno tezo o »ostri« kritiki (Stritarjevo ZD VI, 52) in značajsko pogojeno občutljivostjo za druge, ki jo je Stritar izražal npr. z besedami: »Graja človek nerad, hvaliti pa navadno ni moči« ali »gorjače pa ne vihtim rad...« (SZD VI, 50, 80), in 4. prodorno in na razčlenitvi temelječe razgrinjanje slabosti in dobrih strani leposlovnih del. Te lastnosti so se na ta ali oni način izrazile tako v sintetičnih ocenah slovenskih pisateljev kakor v literarnokritičnem razpravljanju o posameznih literarnih izdelkih.

1.1 Eden od pogojev za kritikovo delo je gotovo ustrezna količina in kakovost literarne ustvarjalnosti, ki je javnosti predstavljena v knjižnih izdajah. Pogled na slovensko književnost 1869–1880 nam pove, da je bila v tistem času bera precej skromna (seveda nisem upošteval objav v Besedniku, Zvonu, Zori, Slovenskem narodu, Slovencu in Novicah) in ne preveč bogata z deli, ki so vsaj delno ohranila trajnejši pomen. Priložena bibliografija navaja izdane leposlovne knjige; gre za 44 knjižnih publikacij (če Stritarjevih treh zbirk ne upoštevam), med katerimi je 10 pesniških zbirk, 20 pripovednoproznih in 9 dramskih del ter 5 zvezkov zbranih spisov (pesmi in proza). Med pesniki, ki so objavili svoje pesmi v knjižni obliki, so bili: Fran in Josip Cimperman, Božidar Flegerič, Filip Haderlap, Ivan Hribar, Miroslav Malovrh, Pavlina Pajkova in Ivan Zarnik (ob Slomškovih, Orožnovih in Koseskega zbranih spisih), med pripovedniki Jakob Alešovec, Alojz Carli, Josip Jurčič, Janko Kersnik, Anton Koder, Fran Levec, Josip Ogrinec, Josip Podmilšak, F. V. Slemenik, Josip Vošnjak in I. Zarnik, med dramatikami pa J. Alešovec, Fran Celestin, J. Jurčič, J. Kersnik, Miroslav Lendovšek, J. Ogrinec in Luiza Pesjakova. Skoraj polovica navedenih avtorjev je sodelovala v Zvonu, kar je nedvomno ustvarilo posebno razmerje med urednikom kot kritikom in literarnimi ustvarjalci; po vsem sodeč tako, ki ni spodbujalo urednikove pripravljenosti, da bi (temeljiteje) kritično presojal njihova dela, zlasti, ker bi moral razkriti prenekatero slabost. Tako je Stritar bolj ali manj obsežno razpravljaj le o nekaj literarnih delih iz obravnavanega časa, nekaterih pa se je samo mimogrede dotaknil.

1.2 Stritar je pojmoval kritiko kot sila resno in odgovorno delo. Že v prvem Kritičnem pismu je zapisal: »Vpraša se, ali hočemo Slovenci imeti svojo književnost po zgledu drugih narodov ali ne. Če jo hočemo – treba nam je kritike; komur bi se moralo to še dokazovati – temu

so zastoj vsi dokazi!« (SZD VI, 53.) Po njegovem prava kritika pisatelja »potrja v dobrem; kaže mu zmote, napake, katerih si ni jasno v svesti. . . A kritika se meni zdi resna stvar; kdor hoče biti kritik, estetik, treba, da nekaj zna. . .« (SZD VI, 225–226). Bil je prepričan, da je to pravo torišče njegovega slovstvenega in javnega delovanja; na tak način pisanja je bil navezan, zato se je npr. kar razveselil samega sebe, ko se je po manjši krizi odločil (1877), da bo marljiveje in pogostejše nadaljeval s tem delom: »Poskušnje so me učile spoznavati svoje moči in zdaj se mislim zopet vrniti na polje, kjer sem začel svoje slovstvanje. Estetikoval in kritikoval bodem zopet, kakor sem nekdaj; neprijetno, neslavno delo, a potrebno!« In nato je sledila napoved: »'Slovenski Glasnik' se bode oziral koliko moči na vse nove prikazni v slovenskem in sploh slovanskem slovstvu. Važnejše knjige se bodejo kritikovale v 'Literarnih pogovorih'; da bode kritika pravična, objektivna, kolikor je sploh moči grešnemu človeku pravičnemu in objektivnemu biti, tega, menim, da mi ni treba posebno poudarjati. Toda kakor se ne bode nikdar grajalo, kar je kolikaj dobrega, tako se tudi ne bode hvalilo, kar je slabega, iz gole dobrobrčnosti. Samo taka kritika, ki z veseljem priznava, kar je lepega, dobrega, a poleg tega tudi določno odkriva in graja napake, ima v resnici kaj veljave in koristi, samo iz take se more učiti pisatelj sam in občinstvo« (SZD VI, 176).

2 Stritarjeve literarnokritične in literarnoestetske sestavke, objavljene v SG in Zvonu v navedenem času, bi lahko razdelili na tele skupine:

Prvič, na diskurze o posameznih literarnoestetskih, umetnostnih in drugih vprašanjih, iz katerih se ob kritičnih pripombah jasno začitavajo avtorjevi pogledi na književnost in estetiko ter umetnost sploh; sem sodijo »literarni pogovori« o kritiki, o tem, »kdo naj poje« in »kaj naj se poje«, o revialnem urejanju (v zvezi z Zvonom), dramatiki in gledališču, literarni obliki, pesniškem jeziku, lirični pesmi, rimi, o ljudskem slovstvu, o literaturi nasploh, pripovedni prozi, mladih pesnikih in »novelopiscih«, o materializmu, realizmu in idealizmu, o jeziku in narodnosti, sentimentalizmu, svetožalju in še bi lahko našteval. Skratka, Stritar se je tako loteval najrazličnejših problemov in skušal najti odgovore na nekatera ključna vprašanja, ki zadevajo literaturo.

Drugič, poznamo manjše število sintetičnih prikazov slovstvenega opusa posameznih pisateljev; sem sodijo: kritični prikaz Koseskega v Slovenskem glasniku 1868, eseja o Jenku in Levstiku v *Literarnih pogovorih* 1870 in sestavek o Jurčiču v *Literarnih pogovorih* 1877.

Tretjič, v posebno skupino spadajo Stritarjeve kritične obravnave (kritike) posameznih književnih del: Ogrinčeve komedije *V Ljubljano jo dajmo!* in Celestinove *Roze* v *Literarnih pogovorih* 1870, Kodrovega »romana« *Marjetica* v *Literarnih pogovorih* 1877 in Tomšičeve zbirke *Dragoljubci* v *Pogovorih* 1879; sem bi smeli šteti še: kritiko o Koseskega prevodu Byronovega *Mazepe* (SG 1868), premišljevanje o Jesenkovem prevodu Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega* z avtokritiko o *Gospodu Mirodolskem* (Zvon 1876) in oceno Samhaberjeve knjižice o Prešernu s prevodi nekaterih njegovih pesmi (Zvon 1880). Bolj za obvestila pa bi imeli kratke sestavke: o Jurčičevem *Tugomeru* (Zvon 1876), o prvem zvezku Slomškovih spisov (Zvon 1876), o Stergarjevih *Pesmih* (Zvon 1876) in morda še kaj.

Četrtrič, končno je treba upoštevati še literarnomentorsko pisanje o slovstvenih izdelkih najrazličnejših pošiljateljev, zlasti mladih pesnikov-začetnikov, ki jim je bil Stritar posebej naklonjen in ki jim je v Zvonu namenil kar precej prostora. S tem v zvezi je pisal v *Literarnih pogovorih* 1877, delno (sproti) v »*Urednikovi listnici*« in v posebni rubriki *Vadnica* (1879).

2.1 Prva skupina sestavkov, ki je najboljšežnejša, saj gre za večino »literarnih pogovorov«, vsebuje teoretična izhodišča tako za Stritarjevo slovstveno delo kot za njegovo literarnokritično prakso. Stritar je čutil potrebo, da je o posameznih temah večkrat razpravljal,

dostikrat tudi polemično, in se tako z leti marsikdaj ponavljal, mestoma je zapadel v gostobesednost in kramljajoči slog, kar sestavkom jemlje nekaj teže. Ni pa mogoče zanikati, da je v bleščečem stilu, ob prenekateri modrosti in tehtni življenjski izkušnji dovolj celostno predstavil svojo literarno ideologijo, ki se giblje v mejah načel o umetniški idealizaciji in objektivni naravnosti, »korenine Stritarjevega literarnega nazora /so bile/ v poetičnem realizmu« (J. Pogačnik, n. d., 191–192).

2.2 Naš avtor je napisal tudi tri eseje o svojih sodobnikih, ki so mu bili zelo pri srcu, to je o Jenku, Levstiku in Jurčiču. Vsak spis zase ima značilnosti, ki zvesto odsevajo Stritarjev literarni nazor. Ob Jenku se je posebej izrazila kritikova občutljivost za lepoto in blagozvočnost jezika, na kar je znova in znova opozarjal mlade pesnike. To je poudaril tudi v zvezi z Levstikom, obenem pa omenil obliko. Ob pojmu »oblika« je uporabil izraz »tehnika«, kar bi danes po vsej verjetnosti smiselno ustrezalo modernejšemu terminu »postopek«. Ugotovil je: »Oblika v poeziji ni to, kar je v življenju človeka lepa oprava; ob-leka ne dela človeka', v poeziji pa, kakor v umetnosti sploh, je oblika v širjem pomenu bistvena reč. Kaj ti pomaga najlepša misel, če je nam pa ne znaš predočiti v primerni, lepi podobli? Tehnika še ni umetnost, vendar pa je vsakemu umetniku neobhodno potrebna. V tem Levstik pri nas nima vrstnika« (SZD VI, 108). Za to, kar je ob koncu napisal o Martinu Krpanu, bi težko rekli, da je kritično prenicljivo, prej je podobno hvalnici. Značilno je, da na koncu tako sestavka o Jenku kot o Levstiku opravičuje svoje pisanje s posebno namero, češ da bi z esejema želel slovenske bralce spodbuditi, da bi njune pesmi brali, enako velja za Krpana, pri Levstiku pa je še dodal, »da bi ta 'Zvonov' glas zbudil in izklical pesnika zopet nazaj, kjer je on pravzaprav doma. . . Naj se vrne zopet v naročje večno mlade poezije« (SZD VI, 112–113).

V *Literarnih pogovorih* 1877 je v štirih nadaljevanjih objavil esej o Jurčiču in se verjetno skušal na ta način oddolžiti pisatelju in bralcem, ker se je pač izognil kritični analizi posameznega njegovega dela. Po uvodnem premišljevanju o romanu je predstavil pisatelja kot uresničevalca te književne vrste (ki ima prihodnost) pri Slovencih, nato pa postavil v ospredje odlike Jurčičevega pripovedovanja. Po njegovem je pravi pripovedni talent, ki si je znal med občinstvom pridobiti resnično občudovanje. Med vrline prišteva: izvirnost, ukoreninjenost v domačih tleh, živo dejanje in gibanje v pripovedih, zanimivost »tipov«, mojstrstvo v karakterizaciji književnih oseb, zlasti moških, poznavanje človeškega življenja in srca. To so sestavine, ki jih je Stritar postavljал pri obravnavi pripovedništva v prvo vrsto. Z ženskimi značaji pri Jurčiču ni bil tako zadovoljen (glede tega je mimogrede pohvalil Kersnikov roman *Na Žerinjah*), prav tako mu je »skozi rožice« očital premalo izbrušeno »vnano obliko«. Toda ob tem se je imenoval »sitneža«, nato pa je, da mu pač ne bi rekli: »Kar si pisal o Jurčiču, to ni kritika, to je 'panegyricus'«, v eni sapi recitiral: »Jurčič se mi zdi premalo izbirčen v besedi, mnogokrat zapiše besedo, katera mu pride ravno v pero, dasi bi bilo mogoče najti boljše, primernejšo; premalo se mi ogiblje nepotrebne tujčenja, ki žali rahloslušno uho; njegova beseda se mi vidi časi brez potrebe prerobata, zarobljena, četudi izhaja iz širokih kmečkih ust; svojim junakom daje rad čudna, malo srečna imena; zdi se mi, kakor da bi vsi posamezni deli njegovih romanov ne bili pisani z enako skrbjo, z enakim veseljem. Njegovi pisavi bi želel manj trdosti, več lepoglasja; želel bi ji one mehke, blagodejne harmonije, onega polnega 'ritma' v stavkih in periodah, kateri tako dobro dé usesu, ki ga je ugladilo branje starih klasikov, zlasti Cicerona, Demostena, Platona in Isokrata.« Obzirnost do Jurčiča je Stritarju narekovala, da je sestavek končal z besedami: »Še tega bi mu ne bil očital, ako bi ne bil prepričan, kakor sem, da vse to Jurčič sam dobro ve in da bi se grajanih napak lahko ogibal, ako bi le hotel in morebiti bode tudi hotel; potem mu z veseljem zakličem tudi jaz: 'Omne tulit punctum!'« (SZD VI, 184–185).

2.2.1 Zanimivo in simptomatično je, kar je napravil v zvezi s *Tugomerom*. Kmalu po izidu je objavil krajši zapis kot knjižno novico, v katerem je skoraj evforično in panegirično vz-

kliknil: »Nič kritike, nič pretresovanja in pojasnjevanja, vse je jasno, vse razvidno! Vsak Slovenec, da le brati zna, naj si kupi Tugomerja, bere naj ga in bere, in prepričani smo, da radosten in hvaležen zakliče z nami: Slava Jurčiču!« (SZD VII, 328.) Navedeno nas nekoliko spominja na hvalo, ki je bila značilna za Bleiweisov krog, za Stritarja pa izzveneva ne navadno. Na to pisanje je porogljivo reagiral Janko Pajk v Zori in v listnici zapisal: »g. S. R. v Gor. Vi ste tedaj v istini tega mnenja, da je 'Zvonova' kritika Jurčičevega 'Tugomera' (v št. 8.) resna pohvala, a ne od konca do kraja porogljiva obsodba? O sancta simplicitas!« Stritar je v sestavku *Mir in sprava* med drugim odgovoril: »Gospod Jurčič nam je podaril 'Tugomera'; razveselil sem se ga kakor otrok pirha; in v tem veselju sem pisal v 'Zvonu' nekoliko navdušenih vrstic. Kaj se mi zgodi? (Citira Pajkove besede v listnici, op. pis.) – Ne tajim, prav zgrabilo me je, ko sem prebral te besede! Smel bi po vsej pravici ostro zavrniti tako – samovoljnost! A ker priporočam in ponujam svojemu nasprotniku 'mir in spravo', zadušiti hočem pravično nevoljo. Dovolj! Zadnja moja beseda je: 'Mir in sprava!'« (SZD VI, 376.)

K Tugomeru se je Stritar vrnil še trikrat. Najprej z objavo (*Beseda o Tugomeru*, Zvon 1876, 287–288) odlomka pisma, ki mu ga je poslal »visoko čislani rojak, na glasu strokovnjak, mož, kateri ima veljavno besedo v vseh stvareh, ki se tičejo slovenskega jezika in slovstva« (morda Celestin) in ki je v objavljenem delu pisma obravnaval v glavnem jezikovna vprašanja v zvezi s Tugomerom (arhaizme, kroatizme itd.). Nato je v 8. listu (15. april) Zvona 1877 v *Literarnem pogovoru* o jeziku tudi zapisal: »Jaz ne vem, kako se je godilo našemu Jurčiču, ko se je pripravljati ustvariti nam narodno dramo; ali zdi se mi, da mu je stvar prizadela mnogo mnogo preglavice; da je premišljal in preudarjal, pisal in brisal, da je pač tudi časi obupal in položil pero, ker mu ni hotelo tako, kakor mu je glava velela. Svojim mislim, ki so mu jasno stale pred duhom, ni mogel vselej najti primerne oblike. Vendar je ostal stanoviten; zvršil je začeto delo, čudovito delo, za katero mu slovenski narod ne more biti dovolj hvaležen. Tudi jeziku v 'Tugomeru' se moramo le čuditi, v njem nahajamo nenavadne lepote; vendar jaz vsaj ne morem biti z njim popolnoma zadovoljen. Toda to ne spada sem, o tem bi bilo kdaj posebej obširneje govoriti, kakor sploh o vsem 'Tugomeru'« (SZD VI, 198–199).

V 20. številki istega leta (15. okt., str. 218–219) je *Literarne pogovore* prepustil Ivanu Gorniku in objavil njegovo oceno Skalčevih (tj. Vošnjakovih) dveh novel. V uvodnih odstavkih je urednik spregovoril o kritiki, potožil, da je »kritikovanje« »neprijetno delo«, saj so pisatelji »strašno občutni«, in potem napovedal dve Gornikovi kritiki: o Skalcu, to je začel takoj objavljati, in o Tugomeru; ob zadnji je menil, da z ocenjevalcem ni »enih misli«, zato kritike ne more »podati brez opazek«. Toda Gornikove ocene Tugomera ni nikoli objavil. Kot je mogoče sklepati iz kritikovega rokopisa, uredniku ni ugajalo v prvi vrsti to, ker je ocenjevalec »spoznal absolutizacijo enega načela (narodnosti), ki je zavrila popolno izživetje latentnih slovstvenih mogočosti« (J. Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva* IV, 1970, 116). Takšna sodba se je nedvomno razhajala s tedaj prevladujočim in tudi s Stritarjevim gledanjem.

Pri vsem tem je več kot logično, da Stritarjevo »reševanje« z navdušujočimi naznanili – npr. o Tugomeru – zagotovo ni moglo odtehtati resnega in poglobljenega razpravljanja in presojanja o literarnih delih, kakršnega sta bila tedaj sposobna Levstik in Stritar (prim. G. Kocijan, Jurčičevo delo in literarnokritični odmevi, *JiS* 1980/81, 266).

2.3 Za najbolj uspel Stritarjev poskus kritike sodobnega literarnega dela bi bilo mogoče imeti oceno Kodrove *Marjetice* (prim. SZD VI, 226–23). V sestavku se je izrazila kritikova človeška podoba, zelo nazoren pa je tudi prenos teoretičnih postulatov njegove literarne ideologije na obravnavo literarnega dela, ali z drugimi besedami: Stritar je soočil svoje teoretične poglede na slovstvo z literarnokritično prakso. Iz uvodnih stavkov razberemo, da je Koder poslal Stritarju že več svojih prispevkov, vendar »Zvonova' načela mu (uredniku, op. pis.) niso pripuščala porabiti ga toliko, kolikor bi ga bil rad«. Kodra je predstavil kot pisatelja, ki ni več novinec in se »pridno, neutrudno« uči. Po njegovi sodbi iz dneva

v dan napreduje. Ker je bil Koder očitno sam pobudnik te ocene (tako bi sklepali iz kritike), ki naj bi bila »ostra«, si je kritik dovolil povedati »naravnost, odkritosrčno, kakor mislimo«. Stritar je v bistvu začel svoj kritični fair play s pisateljevim soglasjem. Ob razčlenjevanju dela in izrekanju mnenja, kaj je dobro, estetsko in kaj ni, so se dovolj jasno pokazali kritikovi literarni nazori, ki jih je sicer postopoma razgrinjal v »literarnih pogovorih«. Najprej se je lotil dejanja, zgodbe in ugotovil, da pripoved ne nosi upravičeno oznake roman, zakaj »tako dejanje zadostuje povesti, noveli, idili, ne romanu«. O romanu je razpravljal v sestavku o Jurčiču in med drugim ugotovil, da je romanu predmet »vse človeško življenje po svoji širini, višini in globočini« (SZD VI, 179). Tega pri Kodru ni našel. Sledil je sklep: »Roman torej ni 'Marjetica'...« Nato je dodal: »S čim je torej pisatelj napolnil 251 strani svoje knjige? To je mnogo prostora. Z notranjim, duševnim dejanjem? Zanimivimi 'psihološkimi procesi'? Globokimi filozofskimi razpravami? Imenitnimi socialnimi ali drugimi problemi? – Kaj takega bi bralec zastonj iskal po 'Marjetici'. Kaj nam torej podaja pisatelj? Različne prizore iz kmečkega življenja. Kako se ječmen žanje, lan tare... Ako primerjamo to popisovanje z dejanjem, zdi se nam skoraj, da je bil glavni namen pisatelj, predočiti nam idilično kmečko življenje, da je povest samo 'okvir' podobi.« Stritar je imel za eno glavnih napak, da je avtor posvetil več pozornosti opisovanju kot dejanju. Po njegovem so dobri le taki opisi, s katerimi »nam hoče pisatelj predočiti situacijo, označiti osebo, zbuditi v bralcu to, kar imenuje Nemec 'Stimmung'«. Nefunkcionalnost opisov zunanjega sveta močno škoduje harmoničnosti literarnega dela. Zato prepričuje: »Pustimo vnvanjosti, kolikor niso neogibno potrebne, in opisujmo notranje, dušno življenje; to je vir, ki ne usahne; tu nam pisatelj lahko pokaže vse svoje moči, samo da jih ima.« Po Stritarjevem prepričanju je »središčni predmet« književnega dela človek, »v katerem pesnika zanima predvsem notranji, duševni svet. S tem je tudi Stritar v svoj literarni nazor včlenil nekakšno teorijo karakterja, vendar je ni izdelal v takšnih podrobnostih kakor Levstik« (J. Pogačnik, Stritarjev literarni nazor, 96; prim. B. Paternu, Estetske osnove Levstikove literarne kritike, Lj. 1962, 190 sl.). Kritik skladno s tem ni bil zadovoljen s Kodrovimi književnimi osebami.

O izrazu »izviren« je ugotavljal, da v pripovedi ni nič takega, kar o kmečkem življenju že ne bi poznali, zato oznaka ni potrebna. Prav tako je menil za primer, če je pisatelj hotel s tem morda reči, da »njegov spis ni prevod«.

O jeziku je sodil, da Koder piše »lepo, čisto slovenščino; vidno se ogiblje one gorjanske neotesanosti, ki so jo že tolikokrat grajali...«; motila ga je samo pogosta in nepotrebna raba stalnih ukrasnih pridevkov. Stritar, ki je hotel vzgojno vplivati tako na pisatelja kot na širše bralno občinstvo in druge pisatelje, je na koncu ocene dodal: »Vse to bi se bilo lahko pismeno povedalo samemu gospodu Kodru, res; ali mogoče, da si še drug kdo kaj koristnega posname iz tega, kar smo rekli o Marjetici.« In nato so sledile spodbujevalne besede: »Končno bodi Marjetica slovenskemu občinstvu toplo priporočena. Gospodu pisatelju pa kličemo: Hrabro naprej! Pripombe in konec – vse je bilo v Stritarjevem stilu.

2.4 Po tem, s kakšno vnemo in prizadevnostjo je pisal svoje kritične pripombe k poslanim pesniškim izdelkom, je mogoče sklepati, da je Stritarja močno veselilo literarno mentorstvo. Tak način »estetikovanja in kritikovanja« se mu je očitno zdel najprikladnejši, saj ga je postavljaj v izrazito držo vzgojitelja-svetovalca (ne le kritika), kar je ustrezalo njegovemu značaju. Tovrstno pisanje mu je omogočalo, da ni mislil na osebe, marveč zgolj na pesniške izdelke, čeprav ni presojal brez posluha in obzirnosti do mladih literatov. Literarna vzgoja je bila za Stritarja dragoceno opravilo in upal je, da pada na rodovitna tla. Za konec razpravljanja o eni izmed pesmi nekega mladega pesnika v *Literarnih pogovorih* 1877 je strnil svoj pogled na to z besedami: »Morebiti se mi poreče: Kaj treba toliko besedovanja? Zajci se ne streljajo s kanoni. Čemu tako obširno kritiko slabih pesmi? Skratka se lahko pove, da ni in zakaj ni nič prida. Na to odgovarjam: Istina, pesem sama na sebi, četudi ni najslabša, ni vredna tako obširne razprave; ali dala mi je priliko, povedati mnogo, kar mi

je na srcu in kar bi utegnil s pridom slišati ta in oni, če se hoče učiti, ne kako se naj pesmi delajo, tega vsaj jaz učiti ne znam, nego samo, kako naj se ne delajo; tudi to je nekaj prida. Napake, katere sem grajal na tej pesmi, nahajajo se do malega na vseh, kolikor mi jih je bilo do sedaj poslanih v pregled; zato mi bode sedaj mogoče o drugih bolj v kratkem govoriti. Bog hotel, da bi ne bilo čisto brez prida!» (SZD VI, 195–196.)

3 Svoje razmišljanje o Stritarju kot literarnem kritiku naj sklenem s temi ugotovitvami:

3.1 Stritarjevo kritično pisanje je bilo skladno z literarnimi nazori, ki jih je razlagal v »literarnih pogovorih«. V »pogovorih« si je pretežno izbral tip kritičnega razpravljanja, ki je posplošeno kazalo na slabosti v slovenskem slovstvu, sicer pa mu je bilo to bolj ilustracija za nakazovanje literarnonazorskih izhodišč in modelov. S tem pisanjem je pri nasprotnikih večkrat izzval negotovanje, vendar se ni dal ugnati: ali je polemiziral ali pa si izbral drugo orožje, to je literarno satiro.

3.2 S kritiko posameznih literarnih del se je ukvarjal v manjši meri, čeprav bi na ta način lahko učinkoviteje razkrival negativne pojave v našem slovstvu. Vpogled v leposlovno produkcijo v obdobju 1869–1880 in primerjanje s številom kritično obravnavanih del pove, da Stritar in njegov Zvon nista spregovorila niti o četrtini knjižnih izdaj. Prav nikakršnega samostojnega kritičnega pretresa ni doživela zlasti tista slovstvena dejavnost, ki jo je Stritar verjetno ocenjeval za diletantsko in na robu trivialnosti; pri tem mislim na Alešovca, Podmilšaka in druge.

3.3 Stritar je objavljал tudi kritike drugih, npr. Levca o Haderlapovih pesmih, Gornika o Vošnjakovih novelah in Kersnikovem romanu *Na Žerinjah*, vendar je jasno, da si ni pridobil širšega sodelovanja, ki bi pod njegovim vodstvom morda le lahko opravilo vse tisto, kar sam ni mogel ali hotel. Spričo tega nikakor ne moremo govoriti o sistematičnem literarnokritičnem spremljanju slovenske slovstvene produkcije.

3.4 Kot kritik se je Stritar odlikoval po izostrenem občutku in posluhu za literarno in estetsko ustrezno, glede moralnih lastnosti pa nimamo vzroka dvomiti o njegovi poštenosti, objektivnosti, pravičnosti, zavzetosti za resnico; obenem je zanj značilna velika obzirnost, da ne bi koga prehudo prizadel, taktnost, ki ne prenese žal besede, popolna osredotočenost ob kritičnem razpravljanju na literarno delo in ne na avtorja, želja, da ne bi izzval prehude reakcije, ki bi prinesla zamero, spor ali še kaj hujšega. Tega se seveda ni mogel izogniti, zato je večkrat doživljal neprijetne trenutke in poln razočaranja zapadal v resignacijo, ki jo je včasih le težko premagal. Ostrina sodbe in pravilnost ugotovitve sta se nemalokrat skrhali zaradi njegove le preveč rahločutne narave in prepričanja o potrebi po miru in spravi med Slovenci. Leta 1876 je zapisal: »Mi smo za mir, to je: za mir med osebami; a kriva načela pobijati, to je poštenemu človeku dolžnost, tudi naša dolžnost . . .« (SZD VII, 321).

3.5 Ena od značilnih lastnosti Stritarjeve literarne kritike je bila: spodbujanje in vzgajanje, zlasti mlajše bi bilo po njegovem treba (nenehno) učiti in voditi. Pri tem je vedno znova poudarjal svojo nevsiljivost in dopuščal možnost, da pisatelji in bralci njegovo mnenje odklonijo. Nemalokrat je svoje ocene in poglede vidneje relativiziral, samo da mu ne bi mogli očitati, da si prilašča pravico do sodbe in da si jemlje resnico v zakup.

3.6 V slovenskem slovstvenem življenju je Josip Stritar uveljavil drugačen tip kritičnega pisanja, tak, ki je bil povsem v nasprotju z dotedanjim. Skupaj z Levstikovo je Stritarjeva kritika po Prijateljevih besedah »pomenila odrešitev od dolgoletne more, osvoboditev slovenske literature iz spon lepe laži« (I. Prijatelj, Izbrani eseji I, Lj. 1952, 401). Sodobnikom je pokazal, da je kritika res nujno potrebna in da je lahko na visoki kulturni ravni. V slednjem mu pozneje posamezni naši kritiki niso sledili.

Bibliografija 1869–1880

- J. Alešovec: Vrtomirov prstan ali zmaj v Bistriški dolini. Ljudska povest iz pretečenih časov, 1869.
- F. Celestin: Roza. Igra v treh dejanjih, 1869 (Slovenska Talija).
- J. Cimperman: Pesmi, 1869.
- J. Ogrinec: V Ljubljano jo dajmo! Izvirna vesela igra v treh dejanjih, 1869 (Slovenska Talija).
- B. Miran (= J. Stritar): Pesmi, 1869.
- Andrejčekov Jože (= J. Podmilšak): Žalost in veselje. Povest za prosto ljudstvo, 1870 (Slovenske večernice).
- F. Haderlap, I. Hribar: Brstje. Zbirka različnih pesmij, 1872.
- J. Jurčič, J. Ogrinec idr.: (Razni članki), 1872 (Listki).
- L. Pesjak: Gorenjski slavček. Lirična opereta v dveh dejanjih . . ., 1872 (Slovenska Talija).
- L. Pesjak: Na Koprivniku. Dramatičen prizor, 1872.
- J. Stritar: Preširnova pisma iz Elizije, 1872.
- J. Stritar: Dunajski soneti, 1872, 1873.
- I. Zarnik: Jurij Štrkelj najde zaklad. Domača povest, 1872.
- J. Jurčič: Ivan Erazem Tatenbach. Izviren roman, 1873 (Listki).
- Paulus (= F. Levec): Lepi dnevi, 1873 (Listki).
- F. V. Slemenik: Izdajavec. Zgodovinska povest, 1873 (Slovenske večernice).
- J. Skalec (= J. Vošnjak): Novele, 1873 (Listki).
- F. Cimperman: Pesmi, 1874.
- Dobravčin (= F. Haderlap): Razne poezije, 1874.
- I. Zarnik: Različne poezije, 1874.
- J. Alešovec: Iz sodnijskega življenja. Mikavne povesti iz življenja hudodelnikov. Po spominu starega pravnika, 1875.
- J. Ogrinec: Setev in žetev. Povest za slovensko ljudstvo; Andrejčekov Jože (= J. Podmilšak): Srečen! Obraz iz življenja med vojaki, 1875 (Slovenske večernice).
- A. Lukovič (= A. Carli): Zadnji dnevi v Ogleju. Izviren roman iz petega stoletja, 1876.
- Dobravčin (= F. Haderlap): Pesmi na tujem, 1876.
- J. Jurčič: Doktor Zober. Izviren roman, 1876 (Slovenska knjižnica).
- J. Jurčič: Tugomer. Tragedija v 5 dejanjih, 1876 (Slovenska knjižnica).
- J. Jurčič: Mej dvema stoloma. Izviren roman, 1876 (Slovenska knjižnica).
- J. Krsnik: Na Žerinjah. Izviren roman, 1876 (Slovenska knjižnica).
- M. Sotlan (= M. Lendovšek): Mož – beseda. Izviren igrokaz v 5 dejanjih, 1876.
- Slomšekove pesmi, 1876.
- Libor van Búren (= M. Stergar): Pesmi, 1876.
- F. V. Slemenik: Križem sveta. Zgodovinska povest, 1877.
- J. Jurčič: Cvet in sad. Izviren roman, 1878 (Slovenska knjižnica).
- A. Koder: Marjetica. Izviren roman, 1878.
- P. Pajk: Pesni, 1878.
- Slomšekove basni, prilike in povesti, 1878.
- J. Alešovec: Ljubljanske slike. Podobe iz ljubljanskega sveta pod drobnogledom, 1879.
- J. Alešovec: Nemški ne znajo. Burka v enem dejanji, 1879.

J. K. (= J. Kersnik) in J. J. (= J. Jurčič): »Berite Novice.« Vesela igra v enem dejanji, 1879.
 J. Ogrinec: Kje je meja? Izvirna gluma v enem dejanji, 1879.
 J. Vesel-Koseski: Razne dela pesniške in igrokazne ..., 1870-1879.
 J. Vesel-Koseski: Raznim delom pesniškim in igrokaznim ... dodatek, 1879.
 V. Orožnovi spisi, 1879.
 J. Alešovec: Petelinov Janez. Povestica iz ne še preteklih časov, 1880.
 B. Flegerič: Grajske pesni, 1880.
 M. Malovrh: Pesni, 1880.
 I. Tavčar: Zimski večeri. Zbirka novelic, 1880 (Slovenska knjižnica).
 (Prim. F. Simonič, Slovenska bibliografija I, Knjige 1550-1900, Lj. 1903-1905.)

Summary

STRITAR'S LITERARY-CRITICAL VIEWS IN PRACTICE

Stritar's literary criticism was consistent with the views he expressed in his »Literary Talks«. Comparing the number of critically assessed works with the Slovene production of books of fiction, it is clear that Stritar and his »Zvon« dealt with less than a quarter of books published. Hence there was no systematic literary criticism of Slovene literature. As a critic, Stritar possessed a fine feeling and a sharp eye for aesthetic and literary values, but his verdicts and pointed criticism were easily blunted by his consideration for others. It was he who introduced a type of criticism which was diametrically opposed to the current one, into the Slovene literary environment. Together with Levstik's criticism, Stritar's was, according to Prijatelj »a rescue from the nightmare of long years, a liberation of Slovene literature from the chain of white lies«.